

<https://sppl.ui.ac.ir/?lang=en>

Spatial Planning

E-ISSN: 2476-3357

Document Type: Research Paper

Vol. 12, Issue 4, No.47, Winter 2023, pp. 1- 4

Received: 06/02/2023

Accepted: 08/04/2023

Causes and Consequences of Reverse Migration to the Rural Areas of Buin and Miandasht County

Asghar Norouzi¹ *, Fatemeh Mahdian²

1- Associate Professor, Department of Geography and Rural Planning, Payame Noor University, Tehran, Iran

a.norouzi@pnu.ac.ir

2- MA, Department of Geography and Rural Planning, Payame Noor University, Tehran, Iran

mahdianff1994@gmail.com

Abstract

Migration is a phenomenon common to all countries and reverse migration is reflective of migration from urban to rural areas. It is a phenomenon that gradually increases and could have consequences in the society. The purpose of this study is to investigate environmental, physical, economic, and social causes and consequences of reverse migration to rural areas of Buin and Miandasht. This research is descriptive-analytical in which the data were collected using the library-field method. From the 5 rural districts of this county, 5 villages that had the most reverse migrant households were selected. Then, a sample of 290 reverse migrants was determined and questioned using the Cochran method. According to descriptive data, environmental-physical aspects with a mean of 40.14 have been the most important factors of migration. The results of the confirmatory factor analysis and the path coefficient of the main causes show a 40% influence of social causes, 41.7% of economic causes, and 48.2% of physical-environmental causes on reverse migration. The results of the independent t-test for all variables (i.e. positive and negative consequences of reverse migration) also showed that the average negative effects are physical (29.86%), economic (14.09%), and social (20.90%). The average positive effects are physical (14.38%), economic (24.68%), and social (30.13%). In examining the results, the change in natural landscapes with an average of 3.96 had the greatest environmental-physical impact. The improvement of educational indicators with an average of 3.44 had the greatest social impact and increasing land and housing price with an average of 3.45 had the greatest economic impact.

Keywords: migration, Reverse Migration, Migration Causes and Consequences, Rural Areas, Buin and Miandasht.

---

*Corresponding Author

Norouzi, A., & Mahdian, F. (2023). Analysis the causes and consequences of reverse imigration to the rural areas of Buin and Miandasht county. *Spatial Planning*, 12 (4), 1 -4.

2476-3357© The author(s) Publisher: University of Isfahan

<https://doi.org/10.22108/sppl.2023.136741.1699>

20.1001.1.22287485.1401.12.4.1.7

Introduction

Migration and population movements show the subtleties of human life. Migration is a common phenomenon in all countries and reverse migration represents migration from city to village. In fact, today, two-way migration is usually more evident; albeit at a slower step, movement from villages to cities and migration from cities to villages still exists. In fact, the sharing of migrants to the villages has taken on a reverse trend in some regions and the villages are moving towards 'accepting migrants' and especially the migration of city dwellers to the villages or "reverse migration". Therefore, this study investigates the causes and consequences of this type of migration in rural areas of Buin and Miandasht County and also analyzes the probable differences between different villages.

Materials and Methods

The present study is survey in nature using the descriptive-analytical method. The library and field methods are used to collect the data. The statistical population includes reverse and return migrants to the rural areas of Bouin and Miandasht. According to the topic, firstly, 5 villages named Qara Boltaq, Qaim Abad, Boltaq, Betlijeh, and Dashkasan were selected among five rural districts by the cluster sampling method. Then, 290 people from migrant households were selected based on Cochran's formula by simple random sampling, and a questionnaire was completed by the participants. The normality of the data was confirmed by the Kolmogorov-Smirnov test. Factor analysis, t-test, Friedman, and analysis of variance tests have also been used to check the indicators.

Research Findings

The obtained results showed that environmental-physical factors are the most important causes of migration. In this context, the highest mean of environmental-physical aspects belongs to the components of pollution in the urban environment (lack of healthy weather and natural landscapes and the absence of pollution in the village). The highest mean of the economic dimension belongs to the appropriate price of land and housing and the low cost of living in the village. In the social dimension, the components of kinship relations, sense of place belonging, social security, and retirement have had the highest mean. The results of the structural equations model of factor analysis showed that 40% of social causes, 41.7% of economic causes, and 48.2% of physical-environmental causes are the main causes of reverse migration. Descriptive findings also confirm physical-environmental causes with an average of 40.14 as the most important factor. Examining the mean of positive and negative consequences also shows that the averages of negative physical, economic, and social effects are 29.86, 14.09, and 20.90, respectively. The average positive effects of physical, economic, and social factors are 14.38, 24.68, and 13.30, respectively. Therefore, the highest averages are linked to negative physical and positive social effects, respectively. The results of variance analysis to compare different factors affecting reverse migration showed that there is a significant difference between the villages of Qara Botlaq and Qaim Abad in terms of physical factors, and there is no difference between different villages and also between different factors. There is no significant difference in positive environmental-physical and economic effects among villages, but there is a difference in social effects among villages. There is a significant difference between the negative physical-environmental effects in the villages of Qara Boltaq and Dashkasan. There is a significant difference between the social effects of the two villages of Boltaq and Dashksan, Boltaq and Qaimabad, but the negative economic effects do not have a significant difference.

Discussion of Results and Conclusions

Regarding the age group (both young and old), the results clearly show the need for providing jobs and housing, on the one hand, and special services on the other hand. Regarding the activity status, since the highest percentage is assigned to retired people, it shows the effect of the age of the population in the region in the future. The return time of more than 66% of people has been in the last 5 years and shows an increasing trend in the coming years. The satisfaction of about 80% of people on the average level of moving to the village can be seen from the numbers. Generally, suitable planning and considering the new conditions are necessary for the villages. Based on the descriptive findings, the government's support has the lowest average for the rural economy, and local management needs more attention to this issue.

According to the path coefficient results, the main causes of reverse migration are physical-environmental causes. Due to regional differences and natural characteristics, and the problems of cities and metropolises that are the origin of reverse migration, this result has been different from other studies. Regarding the positive and negative consequences, the highest averages are related to negative physical and positive social effects, respectively, and these results are consistent with other studies. Another important point is that the causes of migration are almost the same at the city level and there is no noticeable difference in location. Also, there is no significant difference in positive environmental and economic effects among villages, but there are differences in social effects between villages. In other words, the social differences are more visible resulting from the arrival of immigrants in the mentioned rural areas.

References

Persian References

- Afarakhteh, H., Manafi Azar, R., & Valaei, M. (2016). Spatial effects of return migration in Miandoab County. *Journal of Research and Rural Planning*, 5(1), 83-98.
- Alibabaei, M., & Jom'epour, M. (2017). The process and pattern of return migration and factors affecting it (Case study: Hajilou Dehestan- Kabodarahang County). *Journal of Research & Rural Planning*, 5(4), 91-105.
- Amanpour, S. (2018). Identifying and prioritizing the factors affecting the formation of rural recursive migration (case study: central section of Dezful County). *Journal of Geography and Territorial Spatial Arrangement*, 8(29), 37-60.
- Amanpour, S., Sani, A. A., & Hosseini, N. (2021). Measuring the variables influencing the formation of reverse migration in rural areas (case study: central part of Dezful city). *Journal of Human Geography*, 13(4), 223-245.
- Amid, H. (1984). *Farhang Amid*. Tehran: Amir Kabir Publishing House.
- Azar, A., Mahboubi, Gh., & Salahi Ranjbari, M. (2021). Investigating the factors influencing the reverse migration from the Tabriz metropolis to the suburbs and adjoining villages. *Journal of Geography and Planning*, 24(74), 29-41.
- Ebrahimi, E. (2016). Explaining the position of reverse migration in the reconstruction of the villages in the north of Ardabil province. *Journal of Human Geography*, 7(4), 172-192.
- Ebrahimzadeh Asmin, H., Ashtardi Mehrjardi, A., & Eslami, I. (2020). Rural reverse migration with change in urban lifestyle. *Journal of Human Geography*, 12(1), 169-186.
- Fayyaz, Z. S., Shahivandi, A., & Shafiee, Z. (2020). The analysis of the ecosystem capacity of Semirom County in the direction of return migration planning. *Journal of Research & Rural Planning*, 9(1), 91-112.
- Ghasemi, A., & Savabi, H. (2019). Motivations and effects of return migration in the socio-economic development of rurals: A case study in Ahar Township. *Journal of Geographic Space*, 19(67), 199-225.
- Iran Statistics Center (2016). *General population and housing census*. (n.p).
- Izadi, A., Asghari, S., & Fazel Nia, Gh. (2021). Investigation of the consequences of saffron cultivation in a reverse migration of villagers (Case study: Villages of Rashtkhar rural district). *Journal of Community Development (Rural and Urban)*, 13(1), 253-283.
- Maleki, Z., Qureshi, M., & Moulai Hashjin, N. (2019). The effects and consequences of reverse migration in the environmental-ecological and physical changes of the coastal villages of Rasht city. *Journal of Human Geography*, 12(1), 635-656.
- Mirfalah Nasiri, N., Del Azimi, F., & Sabbaghi, Sh. (2015). Is reverse migration happening in the country?. *Bimonthly Analytical Research Journal of Statistics*, 4, 14-20.
- Mohajerani, A. A., & Rusta, Z. (2014). An evaluation of the economic, social, cultural, and political impact of reverse migration on villages of Tonekabon and Ramsar in Mazandaran Province (2015-2016). *Journal of Urban Sociological Studies*, 13(5), 167-194.
- Mohammadi, A., & Jafari, M. (2019). Investigating the impact of international migration, migration acceptability and human development index on economic growth (case study: Afghanistan). *Katab Quarterly*, 13(6), 103-122.

- Momeni, A., Jahanshiri, M., & Turkashund, Z. (2021). Analysis of effective factors in the growth of reverse migration to suburban settlements of Najafabad. *Journal of Urban Peripheral Development*, 3(1), 183-198.
- Nobakht, R., Ghasemi Ardahai, A., & Rostam Alizadeh, V. (2017). Determinants of return migration in Iran during the period 2015-2016. *Journal of Demographic Studies*, 3(1), 209-183.
- Rabbani, R., Taheri, Z., & Rusta, Z. (2011). Investigating the causes of reverse migration motivations and its impact on social and economic development, a case study: Rural immigrants in Tankabon and Ramsar cities. *Journal of Research and Urban Planning*, 2(5), 83-108.
- Shayan, H., Erfani, Z., & Sojasi Ghidari, H. (2021). Comparative analysis of reverse migration (urban-rural)Iran on a provincial scale. *Quarterly Journal of Village and Space Sustainable Development*, 2(3), 1-18.
- Taheri, M., Armaghan, S., & Vali Shariat Panahi, M. (2021). Explaining the role of reverse migrations in the economic-social development of rural settlements (case study: villages in Region 19). *Journal of Human Geography*, 12(4), 75-92.
- Taghavi, F., Moulai Hashjin, N., & Qureishi, M. B. (2017). A comparative study of physical-spatial approach and related policies in rural development planning during two recent decades (case study: Ghaemshahr, Mazandaran). *Journal of Geography and Development*, 15(47), 213-230.
- Yaqoubi, J., & Zabidi, T. (2018). Assessing reverse migration's motivations and consequences in Ijroud County, Zanzan Province. *Journal of Rural Research*, 9(2), 196-209.

English References

- Babi, M., Guogping, X., & Ladu, J. (2017). Causes and consequences of rural-urban migration: The case of Juba Metropolitan, Republic of South Sudan. *Journal of Earth and Environmental Science*, 81(1), 1-8.
- Behera, M., Mishra, S., & Behera, A. R. (2021). The COVID-19 led reverse migration on labour supply in rural economy: challenges, opportunities and road ahead in Odisha. *The Indian Economic Journal*, 69(3), 392-409.
- Delango, M. W. (2019). The causes and consequences of rural-urban migration: the case of Wolaita Sodo Town Merhal Sub-City. *Budapest International Research and Critics Institute Journal (BIRCI-Journal)*, 2(4), 99-114.
- Gnana, S. R. (2022). Why should people leave their villages and migrate to cities? *Research Gate*, 1-14.
- Kahsai, M., & Schaeffer, P. (2009). *Deconcentration, counter-urbanization or trend reversal?*. Regional Research Institute, West Virginia University.
- Khan, A., & Arokkaraj, H. (2021). Challenges of reverse migration in India: a comparative study of internal and international migrant workers in the post-COVID economy. *Journal of Comparative Migration Studies*, 9, 1-19.
- Liu, J. (2022). Childhood and rural to urban migration in China: A tale of three villages. *Journal of Children & Society*, 1-16.
- Martin, R., & Radu, D. (2012). Return migration: The experience of Eastern Europe. *International Journal of Migration*, 50(6), 109-128.
- Mlambo, V. (2018). An overview of rural-urban migration in South Africa: its causes and implications. *Archives of Business Research*, 6(4), 63-70.
- Stockdale, A., & Catney, G. (2014). A life course perspective on urban-rural migration: the importance of the local context. *Journal of Population, Space and Place*, 20(1), 83-98.
- Tong, W., & Lo, K. (2021). Back to the countryside: rural development and the spatial patterns of population migration in Zhejiang, China. *Agriculture*, 11, 788.
- Trask, B. S. (2022). *Migration, urbanization, and the family dimension*. United Nations Department of Economic and Social.
- Wang, H. (2013). China's return migration and its impact on home development. *UN Chronicle*, 50(3), 34-36.
- Wang, W. W., & Fan, C. C. (2006). Success or failure: selectivity and reasons of return migration in Sichuan and Anhui, China. *Journal of Environment and Planning*, 38(5), 939-958.
- World Economic Forum (2017). *Migration and its impact on cities, report*. Switzerland, 1-172.

واکاوی علل و پیامدهای مهاجرت معکوس به نواحی روستایی شهرستان بوئین و میاندشت

اصغر نوروزی*، دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

a.norouzi@pnu.ac.ir

فاطمه مهدیان، کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

mahdianff1994@gmail.com

چکیده

طرح مسئله: مهاجرت، پدیده مشترک همه کشورهای و مهاجرت معکوس نشان‌دهنده مهاجرت از شهر به روستاست؛ پدیده‌ای که به‌مرور بر شدت آن افزوده شده است و پیامدهایی نیز در جامعه خواهد داشت. هدف: بررسی علل و پیامدهای محیطی-کالبدی، اقتصادی و اجتماعی مهاجرت معکوس به نواحی روستایی شهرستان بوئین و میاندشت است. روش: روش پژوهش، توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر پیمایش بوده و برای جمع‌آوری اطلاعات از شیوه کتابخانه‌ای- میدانی استفاده شده است. از ۵ دهستان این شهرستان تعداد ۵ روستا که بیشترین خانوار مهاجر معکوس را داشته‌اند، انتخاب شده و نمونه ۲۹۰ نفری مهاجران معکوس با استفاده از روش کوکران تعیین شدند و از آنها پرسش شد. نتایج: براساس یافته‌های توصیفی، شاخص محیطی- کالبدی با میانگین ۴۰/۱۴ مهم‌ترین علل مهاجرت بوده است. نتایج تحلیل عاملی تأییدی و ضریب مسیر علل اصلی نشان‌دهنده تأثیر ۴۰ درصدی علل اجتماعی، ۴۱/۷ درصدی علل اقتصادی و ۴۸/۲ درصدی علل کالبدی- محیطی بر مهاجرت معکوس است. نتایج آزمون تی مستقل برای کل متغیرهای پیامدهای مثبت و منفی مهاجرت معکوس نیز نشان از آن داشت که میانگین اثرات منفی کالبدی ۲۹/۸۶، اقتصادی ۱۴/۰۹ و اجتماعی ۲۰/۹۰ است. میانگین اثرات مثبت کالبدی ۱۴/۳۸، اقتصادی ۲۴/۶۸ و اجتماعی ۳۰/۱۳ است. در بررسی پیامدها، تغییر در چشم‌اندازهای طبیعی با میانگین ۳/۹۶ بیشترین تأثیر محیطی- کالبدی، ارتقای شاخص‌های آموزشی با میانگین ۳/۴۴ بیشترین تأثیر اجتماعی و افزایش قیمت زمین و مسکن با میانگین ۳/۴۵ بیشترین تأثیر اقتصادی است. از نظر تفاوت فضایی- مکانی، در بین روستاهای مختلف علل کالبدی تفاوت معناداری دارند؛ اما بین عوامل اقتصادی و علل اجتماعی تفاوت معنادار نیست. پیامدهای اقتصادی نیز تفاوت معناداری بین روستاها ندارند؛ اما سایر پیامدها تفاوت دارند.

واژه‌های کلیدی: مهاجرت، مهاجرت معکوس، علل و پیامد مهاجرت، نواحی روستایی، بوئین و میاندشت

مقدمه

*نویسنده مسئول

نوروزی، اصغر، مهدیان، فاطمه. (۱۴۰۱). واکاوی علل و پیامدهای مهاجرت معکوس به نواحی روستایی شهرستان بوئین و میاندشت. *برنامه ریزی فضایی*، ۱۲ (۴)، ۲۲-۱.

2476-3357 © The author(s) Publisher: University of Isfahan

<https://doi.org/10.22108/sppl.2023.136741.1699>

20.1001.1.22287485.1401.12.4.1.7

مهاجرت از مهم‌ترین پدیده‌های اجتماعی اواخر قرن ۲۰ و اوایل قرن ۲۱ بیشتر روستا - شهری و با هدف دسترسی آسان‌تر به خدمات مختلف (Trask, 2022: 4) و اغلب اجباری بوده است (Gnana, 2022: 1)؛ اما امروزه مهاجرت دوسویه بیشتر دیده می‌شود؛ حرکت از روستاها به شهرها و در مقابل مهاجرت از شهر به روستاها هرچند با آهنگی کندتر وجود دارد. در واقع، مهاجرفرستی روستاها در بعضی از مناطق روند معکوس به خود گرفته و روستاها به سوی «مهاجرپذیری» (علی‌بابایی و جمعه پور، ۱۳۹۵: ۹۲) و به‌ویژه مهاجرت شهرنشینان به روستاها یا «مهاجرت معکوس» (ربانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۴) که اغلب بازگشت دائمی یا نیمه دائمی به مبدأ است، پیش می‌روند. ممکن است شکست و نبود موفقیت افراد مهاجر به اهداف خود در شهرها و نابسامانی مسائل اقتصاد شهری در این زمینه مؤثر باشد (Hirvonen & LilleØr, 2015: 186). علاوه بر رکود اقتصادی در شهرها، گاهی فرصت‌های جدید در مناطق روستایی نیز بر این بازگشت اثرگذار است (Tong And lo, 2021: 1). در واقع، با افزایش شدید جمعیت شهری مشکلاتی مانند افزایش جرائم، ترافیک، بی‌نظمی در ساخت‌وسازها (Mlambo, 2018:1)، آلودگی‌ها، گرانی زمین و مسکن، فشار روحی-روانی و در مجموع، دافعه‌های شهری ایجاد و در نتیجه میل به گریز از شهر فراهم و توسعه شبکه حمل‌ونقل نیز موجب تسریع تحرک مکانی به صورت مهاجرت معکوس و بازگشتی می‌شود (افراخته و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۵) تا آنجا که نه تنها روستائیان شهرنشین، گاهی شهری‌ها را نیز به این اقدام سوق می‌دهد.

مهاجرت معکوس، امری خودجوش است که اگر تداوم داشته باشد، راهکاری بسیار مؤثر برای احیای دوباره روستاها، هویت و کارکرد آنهاست (مؤمنی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۸۳). این پدیده در ایران بیشتر به بازگشت مردم از شهرهای بزرگ به شهرهای کوچک یا مناطق روستایی مربوط است؛ درحالی‌که در سطح بین‌المللی بازگشت مهاجران به موطن اصلی را مهاجرت معکوس می‌گویند (ابراهیمی، ۱۳۹۵: ۱۷۵).

به‌طور کلی در مهاجرت‌های معکوس (شهری- روستایی) عوامل دافعه و جاذبه در قالب مؤلفه‌های اقتصادی، فرهنگی - اجتماعی و محیطی-کالبدی تأثیر دارند (آذر، ۱۳۹۹: ۳۱). برگشت جمعیت به مناطق روستایی نیز پیامدهای متفاوتی نسبت به مهاجرت‌های شهری دارد که این تفاوت هم در نظام استقرار و هم در سیستم‌های اجتماعی مشاهده می‌شود (قاسمی و نوبخت، ۱۳۹۵: ۴۳). به عبارتی دیگر، مهاجرت معکوس از پدیده‌های مثبتی است که تداوم آن ضمن کاهش بخشی از مشکلات جامعه شهری به رونق و آبادی دوباره روستاها و توزیع عادلانه نسبی جمعیت در فضای جغرافیایی کشور می‌انجامد (ملکی و همکاران، ۱۳۹۸: ۶۳۷؛ شایان و همکاران، ۱۴۰۰: ۲).

نمونه‌های موفق مهاجرت معکوس در کشورهای مختلف مشاهده می‌شود. در آلمان اراضی مستعد روستاهای حاشیه شهرها در قطعات هزار و دو هزار متری تجهیز می‌شود و در اختیار بازنشستگان علاقه‌مند به تولید قرار می‌گیرد تا ضمن داشتن سرگرمی مفید، کمک‌هزینه زندگی خود را تأمین کند و با کاهش آثار بیکاری، هزینه‌ها از دوش صندوق‌های بازنشستگی و دولت برداشته شود. در هلند معلمان بازنشسته برای دروس تقویتی و آموزش به روستاها دعوت می‌شوند تا در آموزش و غیرمستقیم در تولید مشارکت کنند. در کالیفرنیا اراضی ۱۰ هکتاری دارای آب و امکانات کشت برای متقاضیان (بازنشسته، افراد بیکار علاقه‌مند به بازگشت به روستا) آماده می‌شود و در اختیار آنها قرار می‌گیرد (ربانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۵).

در ایران الگوی مهاجرت معکوس اگرچه در دوره ۸۵-۷۵ حدود ۱۶/۵ درصد از کل جریان مهاجرت و دوره ۹۵-

۸۵، ۱۲/۸ درصد بوده است، گفته نمی‌شود که این جریان از بین رفته است، بلکه در سال‌های اخیر موج جدیدی در حال شکل‌گیری است و دوره ۹۵-۹۰ تعداد مهاجران معکوس نسبت به مهاجران سنتی (روستا-شهری) تفاوت چشمگیری ندارد و تعادل نسبی در موازنه مهاجرت‌ها دیده می‌شود (امان پور، ۱۳۹۷: ۴۳؛ شایان و همکاران، ۱۴۰۰: ۸). مهاجران جابه‌جا شده براساس جهت مهاجرت طی دوره ۹۵-۱۳۹۰ از مجموع ۴۱۷۷۶۷۹ نفر، ۶۸ درصد از شهر به شهر، ۱۵ درصد از روستا به شهر، ۵ درصد از روستا به روستا و ۱۲ درصد از شهر به روستا بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

در استان اصفهان مهاجرت روستا-شهری از ۱۶/۱ درصد در دهه ۸۵-۷۵ به ۹/۸ درصد در دهه ۹۵-۸۵ رسیده است و روند شدید کاهشی دارد (شایان و همکاران، ۱۴۰۰: ۹). این استان از جمله استان‌های با روند مهاجرت معکوس است (میرفلاح نصیری و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۵). به علاوه، یکی از شهرستان‌هایی که شاهد این‌گونه مهاجرت‌هاست، شهرستان بوئین و میاندشت و نواحی روستایی آن است. در نواحی روستایی مذکور جمعیت جوان به دلایل متعدد و اغلب اقتصادی و معیشتی به شهرها مهاجرت می‌کنند؛ اما از طرف دیگر، به دلیل موقعیت و شرایط آب‌وهوایی، توسعه امکانات و خدمات و سایر عوامل، مهاجرپذیری جمعیت و به عبارت دیگر «مهاجرت معکوس» نیز وجود دارد. به طوری که براساس مطالعات اولیه و میدانی در نواحی روستایی شهرستان (مصاحبه با دهیاران، ۱۴۰۱) به طور متوسط بین ۱۰ تا ۵۰ خانوار مهاجر معکوس و برگشتی در بیشتر روستاها وجود دارد که تأثیراتی بر روستاهای منطقه خواهد داشت؛ بنابراین در این پژوهش به بررسی و تحلیل علل و همچنین پیامدهای (مثبت و منفی) این شیوه مهاجرت در نواحی روستایی توجه و تفاوت‌های احتمالی بین روستاهای مختلف ارزیابی می‌شود.

مبانی نظری پژوهش

مبانی نظری این پژوهش مبتنی بر چند مفهوم اساسی (مهاجرت، مهاجرت معکوس و ...) و نظریه‌های مرتبط است. اگر از روزنه لغوی به «مهاجرت»^۱ نگاه شود، این واژه به معنی از جایی به جای دیگر رفتن و در آنجا منزل کردن و دوری کردن از شهر و دیار خود است (فرهنگ عمید، ۱۳۶۳، ۱۰۳۰)؛ اما در توصیف کلی، مهاجرت یک فرآیند مستمر (World Economic Forum, 2017: 9) و حرکت فرد یا افراد از یک منطقه به منطقه اکولوژیکی دیگر است که دائمی یا موقت است (Babi et al., 2017: 1). «مهاجرت معکوس»^۲ نیز به بازگشت مردم از شهرهای بزرگ به کوچک یا از شهرها به سکونتگاه‌های روستایی مربوط می‌شود (مؤمنی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۸۴). با توجه به تعریف بخش آمار سازمان ملل، مهاجر معکوس افرادی‌اند که پس از پذیرش توسط جامعه شهری به شهر یا روستای خود باز می‌گردند (علی‌بابایی، جمعه پور، ۱۳۹۵: ۹۶). در واقع، تحرک مکانی از شهر به روستا مهاجرت معکوس است و فرایندی که «زندگی در روستا، مهاجرت به شهر و سپس بازگشت مجدد به روستا» را شامل شود، مهاجرت بازگشتی تعریف می‌شود (افراخته و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۵) که خود نوعی مهاجرت معکوس است.

علل مهاجرت از فردی به فرد دیگر و با توجه به موقعیتی که به تصمیم‌گیری منجر شده، متفاوت است (delango,)

1. Migration
2. Reverse migration

100: 2019). جمعیت بیش از ۱ میلیاردی مهاجر جهان اغلب به دلایل وجود شرایط مطلوب اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و محیطی یک مکان اقدام به مهاجرت کرده‌اند (World Economic Forum, 2017: 15). در همین راستا، عواملی که نقش مهمی در مهاجرت معکوس دارند، شامل: اقتصادی مانند درآمد، مشاغل ترکیبی روستا، ضعف درآمدی و نبود امکان زندگی در شهر، برنامه‌های دولتی (تسهیلات مسکن روستایی و توسعه خدمات) و ... (آذر و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۲؛ امان‌پور، ۱۳۹۲: ۴۲؛ میرفلاح نصیری و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۹)؛ اجتماعی مانند تشکیل خانواده و اهداف و انگیزه اعضا، تغییر در وضعیت زندگی زناشویی، نبود تحمل‌پذیری و تمایل به زندگی در مکان دیگر (مهاجرانی و روستا، ۱۳۹۳: ۱۷۱) و محیطی و کالبدی مانند گسترش آلودگی‌های شهری، محیط‌های آرام روستایی و دوری از شلوغی شهرها (ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۷۴)، ترافیک و تراکم جمعیتی کمتر و امکان ساخت خانه با سلیقه افراد و در مساحت‌های مختلف در نواحی روستایی (آذر و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۲؛ امان‌پور، ۱۳۹۷: ۴۳) است. با توجه به بین‌رشته‌ای بودن موضوع مهاجرت، دیدگاه‌ها و نظریه‌های مختلفی وجود دارد که در ادامه به مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود. در رویکردهای اقتصادی بین مهاجرت و توسعه رابطه وجود دارد و مهاجرت پدیده مفیدی است (Behera et al., 2021: 392). نظریه دویخشی آرتورلوئیس^۱ اولین و معروف‌ترین الگوی اشتغال است که به جریان انتقال نیروی کار از روستا به شهر توجه و مهاجرت را در بطن فرایندهای توسعه اقتصادی بیان می‌کند. در طرح قوانین مهاجرتی راونشتاین^۲ مهاجران از منطقه‌ای که فرصت‌های کمتری دارند، به مناطقی می‌روند که فرصت و امکانات بیشتری در دسترس است. راونشتاین پی برد که جریان مهاجرت از روستا به شهر، جریان متقابل مهاجرت برگشتی را نیز به دنبال دارد. از دیدگاه بایرلی^۳ عامل مهم در تصمیم‌گیری، میزان تفاضل هزینه-فایده ناشی از مهاجرت است (پاپلی یزدی و رجبی، ۱۳۹۲: ۲۳۳-۲۲۴). تودارو^۴ نیز معتقد است که مهاجرت اغلب پدیده‌ای اقتصادی بوده و بیکاری تصمیمی منطقی برای مهاجرت است (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۹۴: ۱۸۰). در همین راستا، لیو^۵ نیز مهاجرت را راهبرد معیشتی برای خانواده‌ها می‌داند (Liu, 2022:1). وی نظریه ساختارگرایی مهاجرت را بر مبنای نیروی کار مطرح کرد و معتقد است، مهاجرت در شرایط فقر با ریسک زیاد انجام می‌شود (محمدی و جعفری، ۱۳۹۸: ۱۰۹). نظریه مهاجرتی کارکردگرایان به بررسی دلایل و پیامدهای مهاجرت به‌عنوان عنصری الزامی برای تعادل جامعه توجه می‌کند (ربانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۹۵). در تئوری شبکه اجتماعی، مهاجران برگشتی حاملان منابع محسوس و غیرمحسوس اند که پیوندهای قوی خود را با مکان سابق حفظ کرده و ارتباطات مداوم، عوامل اقتصادی و اجتماعی در بازگشت به مبدأ مؤثرند (نویخت و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۸۷). رهیافت سیستمی نیز علاوه بر توجه به محیط روستایی و شهری، به مهاجرت به‌عنوان نظامی دورانی، وابسته، متقابل و خود اصلاحی توجه دارد (پاپلی یزدی و رجبی، ۱۳۹۲:

1. Arthur Lewis
2. Ravenstein
3. Byerlee
4. Michael Todaro
5. Liu

(۲۲۸). در نظریه چرخه حیات بین تغییر جمعیت و توسعه یافتگی ارتباط معناداری وجود دارد. روستاها پس از گذر از مرحله پیدایش، در مرحله رشد با افزایش امید به زندگی، رونق اقتصادی و حتی جذب مهاجر، افزایش جمعیت و دوره جدیدی از روند تکاملی شروع می‌شود؛ بنابراین این نظریه به طرح بهینه چرخه زندگی براساس طرح مهاجرت معکوس به بخشی از زنجیره چرخه حیات برای مکان مناسب اقامت اشاره می‌کند (مهاجرانی و روستا، ۱۳۹۳: ۱۷۹). رویکرد محیطی - کالبدی نیز بر ابعاد مکانی برنامه‌ریزی توسعه به‌ویژه در زمینه‌های موقعیت، فاصله‌یابی، مقیاس و اندازه، توزیع و سلسله‌مراتبی تأکید دارد و اثرات توسعه روستایی در این رویکرد مشهود است (تقوی و همکاران: ۱۳۹۶، ۲۲۸).

پیشینه‌های پژوهش

ایزدی و همکاران (۱۴۰۰) در مطالعه پیامدهای کشت زعفران در مهاجرت معکوس روستاهای دهستان رشتخوار ۷۶ خانوار مهاجر معکوس را در ۲۶ روستا بررسی کردند. یافته‌ها نشان‌دهنده آن بود که افزایش سطح زیر کشت و تولید زعفران، میزان بازگشت مهاجران را افزایش داده و عامل اقتصادی (افزایش اشتغال، پایداری درآمد و بهبود معیشت) بین عوامل مختلف بیشترین اثر را داشته است. آذر و همکاران (۱۳۹۹) در بررسی عوامل مؤثر در مهاجرت معکوس از کلان‌شهر تبریز به نواحی پیراشهری و روستاهای الحاقی براساس مدل تحلیل عاملی بیش از ۲۶ درصد واریانس مربوط به اقتصاد و مسکن بوده است. زیادبودن هزینه زندگی، درآمد پایین و گرانی زمین در شهر، حمایت دولت از روستائیان و ارزانی زمین در روستا از متغیرهای اقتصادی بوده است. ملکی و همکاران (۱۳۹۸) در بررسی پیامدهای مهاجرت معکوس در تغییرات محیطی، اکولوژیکی و کالبدی روستاهای ساحلی شهرستان رشت نشان دادند که دلایل مهاجرت معکوس به نواحی روستایی اغلب اقتصادی است. ابراهیم‌زاده و همکاران (۱۳۹۸) نیز مهاجرت معکوس روستایی را با تغییر سبک زندگی شهری بررسی کردند. نتایج نشان‌دهنده آن بود که پایگاه اقتصادی-اجتماعی اغلب مهاجران متوسط و بالا بوده است، حدود دوسوم بیش از ۵۰ سال داشته و ۹۰ درصد تحصیلات لیسانس و کمتر داشتند؛ همچنین تمامی آنها با ساکنان روستا نسبت فامیلی داشتند. فیاض و همکاران (۱۳۹۸) در بررسی و تحلیل ظرفیت زیست‌بوم شهرستان سمیرم در برنامه‌ریزی مهاجرت معکوس نشان دادند که به‌ترتیب راهبردهای تأمین اشتغال پایدار، ایجاد امکانات رفاهی و کارگاه‌های زودبازده، رفع مشکلات جاده و بافت روستا در اولویت قرار دارند. یعقوبی و زبیدی (۱۳۹۷) در بررسی انگیزه‌های مهاجرت در روستاهای شهرستان ایجرود معتقدند که تداوم مهاجرت معکوس ضمن کاهش بخشی از مشکلات جامعه شهری، به آبادانی و رونق نواحی روستایی و توازن جمعیت می‌انجامد. ابراهیمی (۱۳۹۵) در بررسی مهاجرت معکوس در روستاهای شمال استان اردبیل به این نتیجه اشاره دارد که مهاجرت معکوس به رشد فعالیت‌های اقتصادی در زمینه مشاغل بومی، استفاده از تکنولوژی جدید و کارآفرینی در روستاها منجر شده است.

در بخش پژوهش‌های خارجی نیز بهرا^۱ و همکاران (2021) ضمن بررسی مهاجرت معکوس حاصل از تأثیر بیماری کوید ۱۹ و بازگشت به روستاها در ایالت اودیشا - هند بر ضرورت سامان‌دهی اقتصاد روستایی برای پذیرش مهاجران و کاهش آسیب‌پذیری ناشی از بیکاری و کاهش درآمد تأکید دارند. تانگ و لو^۲ (2021) به موضوع توسعه روستایی و بررسی الگوهای فضایی مهاجرت در ژجیانگ چین توجه کردند. آنها ضمن بررسی انواع مهاجرت، مهاجرت معکوس را واکاوی و به نقش توسعه اقتصادی، اجتماعی و فضایی در رونق این نوع مهاجرت اشاره کردند؛ همچنین پیش‌بینی کردند، مهاجرت معکوس در آینده بیشتر شود. خان و آروکیاراج^۳ (2021) در بررسی چالش‌های مهاجرت معکوس در هند: مطالعه تطبیقی کارگران مهاجر داخلی و بین‌المللی در اقتصاد پس از کرونا اشاره دارند که اشتغال مهم‌ترین عامل مهاجرت و قرنطینه‌های ناشی از کرونا و بیکاری به مهاجرت معکوس منجر شده است. هیرونن و لیلور^۴ (2015) نیز مهاجرت معکوس را در کشور تانزانیا بررسی کرده‌اند و معتقدند که دلایل مهاجرت به خارج به‌خوبی شناخته نشده است؛ اما داده‌های ردیابی نوزده‌ساله الگوها و عوامل مهاجرت معکوس مشخص کرد که بازگشت به روستا تا حد زیادی با مهاجرت اولیه ناموفق افراد مرتبط است. برای مردان، بازار ضعیف کار در مقصد و برای زنان، پایان ازدواج مهم‌ترین عامل است. استوکدال و کانتی^۵ (2014) الگوهای مهاجرت داخلی را در ایرلند شمالی به‌ویژه مهاجرت شهر به روستا در ارتباط با مراحل دوره عمر بررسی کردند و نشان دادند، سن افراد در مهاجرت مؤثر است و جوانان علاقه بیشتری به مهاجرت دارند. هیاهونگ^۶ (2013) در پژوهشی درباره مهاجرت معکوس چینی‌ها به کشورشان و علل بازگشت به این نتیجه اشاره دارد که «رشد اقتصادی زیاد» و «طرح توسعه استعدادها ملی» در این زمینه مؤثر بوده است. مارتین و رادو^۷ (2021) درباره مهاجرت معکوس در اروپای شرقی نشان دادند که تجربه شغلی مهاجران معکوس سبب شد تا آنها در کشورهای مبدأ با خوداشتغالی درآمد بهتری به دست آورند. کاسای و شفر^۸ (2009) در پژوهش خود با موضوع توزیع جمعیت در کشور سوئیس و روند مهاجرت معکوس با تأکید بر نبود تمرکزگرایی و جریان ضد شهرنشینی در دهه ۷۰ نشان دادند که جمعیت از نواحی با تراکم زیاد به مناطق کوچک یا با تراکم متوسط در حرکت است. بیشتر مهاجرت‌ها از شهرها به روستاهای اطراف بوده که تغییر در نگرش‌ها نسبت به زندگی روستایی با رشد جریان ضد شهرنشینی همراه بوده است. ونگ و فن^۹ (2006) نیز عوامل مهاجرت معکوس را در شیوان‌وهوی چین بررسی کردند و نشان دادند که حقارت نهادینه‌شده و اجتماعی روستائیان در شهر، دسترسی به منابع و امکانات و درنهایت، رسیدن به موفقیت را کاهش و در مقابل تعلقات بومی و قومی انگیزه آنها برای بازگشت به روستاهای محل زندگی را افزایش می‌دهد.

1. Behera
2. Tong & Lo
3. Khan. A. Arokkiaraj, H
4. Hirvonen, Lilleor
5. Stockdale, A. Catney, G
6. Hayahong
7. Martin & Radu
8. Kahsai & Schaeffer
9. Wang & Fan

روش‌شناسی و معرفی منطقه مورد مطالعه

پژوهش حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر پیمایش است. برای گردآوری اطلاعات از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی استفاده و جامعه آماری شامل مهاجران معکوس و برگشتی به نواحی روستایی شهرستان بویین و میان‌دشت است. با توجه به موضوع و پراکندگی سکونتگاه‌های روستایی ابتدا، به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای از ۵ دهستان «بیلاق، گرجی، سردسیر، کرجمبو شمالی و جنوبی» تعداد ۵ روستا (قره‌بلطاق، قائم‌آباد، بلطاق، بتلیجه، داشکسن) که براساس مطالعات میدانی و مصاحبه تلفنی با دهیاران روستاها بیشترین مهاجر را داشتند، انتخاب شدند. براساس فرمول کوکران تعداد ۲۹۰ نفر از خانوارهای مهاجر به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده (در روستای قره‌بلطاق ۵۱، قائم‌آباد ۶۷، بلطاق ۱۱۴، بتلیجه ۲۳ و داشکسن ۳۵ نمونه) تعیین و پرسشنامه تکمیل شد. پرسشنامه محقق ساخته دارای روایی مورد تأیید اساتید و کارشناسان و پایایی آزمون آلفای کرونباخ ۰/۷۲۰ و متشکل از سه بخش ویژگی پاسخگو، سؤالات عمومی و تخصصی (۳۳ سؤال مربوط به علل و ۳۹ سؤال پیامدهای مهاجرت معکوس در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و محیطی-کالبدی در قالب طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت) بوده است (جدول ۱).

جدول (۱) ابعاد و گویه‌های علل و پیامدهای مهاجرت معکوس

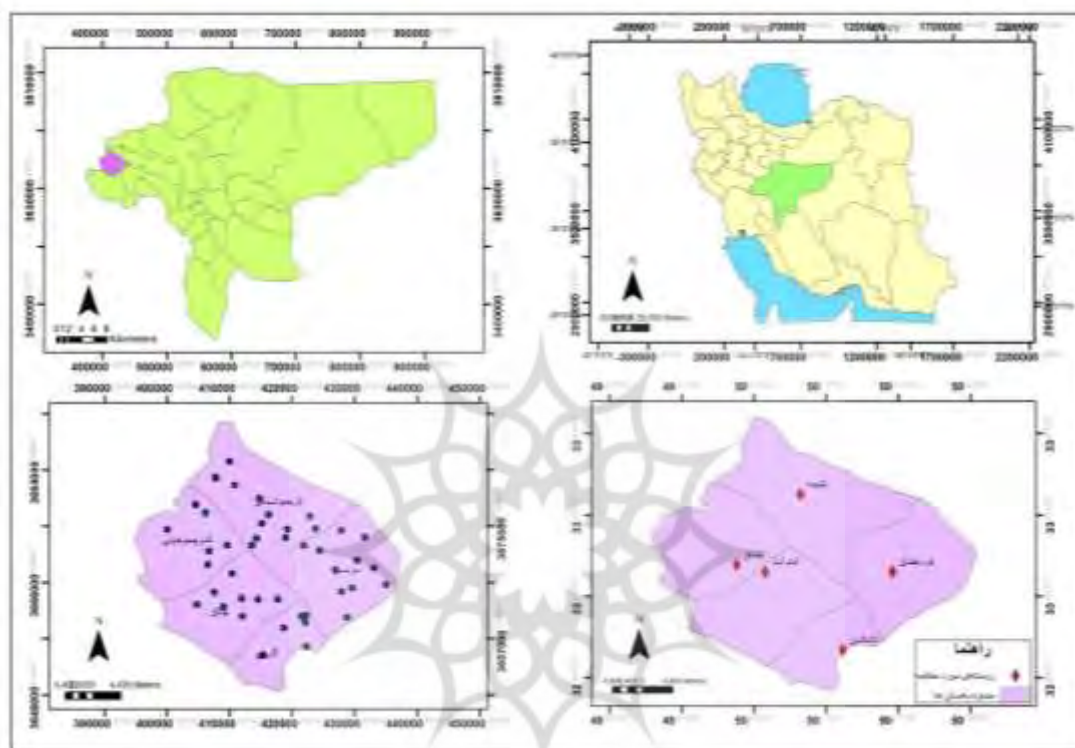
Table (1) Dimensions and items of the causes and consequences of reverse migration

ابعاد	گویه‌ها
علل	محیطی - کالبدی آلودگی هوای شهر، چشم‌اندازهای بکر و زیبا، نبود انواع آلودگی‌ها در روستا، بهداشت محیط، سهولت صدور مجوز ساخت‌وساز، امکان تأمین مصالح ساختمانی، بهبود عمران و آبادانی روستا، احیا و بازسازی بافت‌های فرسوده، زیاده‌بودن کیفیت و کمیت منابع آب‌وخاک، ایجاد زیرساخت‌های مناسب روستایی
	اقتصادی قیمت مناسب زمین و مسکن، هزینه پایین زندگی، افزایش درآمد و کم‌شدن فاصله درآمد شهر و روستا، دسترسی به تسهیلات، اشتغال کشاورزی و غیرکشاورزی، ایجاد صنایع مرتبط با تولیدات روستا، مکانیزه‌شدن کشاورزی، حمایت دولت از اقتصاد روستایی، بهبود وضعیت و خدمات رفاهی
	اجتماعی حس تعلق به زادگاه، فراغت شغلی و بازنشستگی، مناسبات خویشاوندی، امنیت اجتماعی روستا، تراکم پایین جمعیت در روستا، ارتقای سطح فرهنگی روستا، همکاری و مشارکت، وجود نهادها و دسترسی به خدمات روستایی، مسائل خانوادگی، آسایش و آرامش در نواحی روستایی
پیامدها	منفی تخریب اراضی کشاورزی و تغییر کاربری، تغییر در چشم‌اندازهای طبیعی، آلودگی آب‌ها، قطعه‌قطعه شدن اراضی کشاورزی، ایجاد انواع آلودگی زیست‌محیطی، تغییر در مصالح ساختمانی، تخریب بافت سنتی، تراکم جمعیت و توسعه ناهمگون فیزیکی، ناهماهنگی معماری نوین با نیازهای معیشتی
	مثبت بهبود بافت روستا، تعمیر و بازسازی مسکن و بافت کالبدی، احیا دوباره باغ‌ها و زمین‌های کشاورزی، نهادینه‌شدن دفع بهداشتی در روستاها
	منفی اختلاف بر سر مالکیت زمین، بالابردن انتظارات مردم از دولت، تغییر در فرهنگ و آداب‌ورسوم، تغییر در نوع پوشش و حجاب، رواج فرهنگ مصرف‌گرایی، تغییر در ترکیب جمعیت روستایی
	مثبت امید به بهبود شرایط زندگی، رواج سبک زندگی سالم، ارتقا شاخص‌های بهداشتی، ارتقای آگاهی اجتماعی، افزایش مشارکت مردم، افزایش مکان‌های تفریحی، افزایش امنیت اجتماعی، رشد و توسعه اجتماعی
	منفی افزایش قیمت زمین و مسکن، تبدیل اقتصاد تولیدی به مصرفی، ایجاد بنگاه‌داری مسکن، کاهش ظرفیت‌های تولیدی در بخش کشاورزی
	مثبت افزایش فرصت‌های شغلی، توسعه زیرساخت‌ها، افزایش تولید، افزایش سرمایه‌گذاری، افزایش رفاه، افزایش تقاضا برای محصولات محلی، استفاده از فنون جدید در کشاورزی، افزایش درآمدزایی دهیاری‌ها

مأخذ: ایزدی و همکاران: ۱۴۰۰، قاسمی و ثوابی: ۱۳۹۸، یعقوبی و دربیدی: ۱۳۹۷، طاهری و همکاران: ۱۳۹۹، آذر و همکاران: ۱۳۹۹، Behera et al, 2021، Hirvonen & Lilleor, 2015، Khsai & Schaeffer, 2009، شایان و همکاران،

۱۴۰۰، تصرف نویسندگان

ناحیه مورد مطالعه نیز شامل شهرستان بوئین و میان‌دشت در غرب استان اصفهان در فاصله ۱۷۰ کیلومتری مرکز استان و در میان سلسله جبال زاگرس مرکزی است. این شهرستان با مساحتی حدود ۱۰۲۲ کیلومترمربع و ارتفاع ۲۴۳۰ متر از سطح دریا در طول شرقی کمترین ۴۹/۵۱ و بیشترین ۵۰/۲۰ و عرض شمالی کمترین ۳۳/۰۹ و بیشترین ۳۳/۱۰ قرار دارد. از شمال با شهرستان خوانسار، از جنوب با شهرستان فریدون‌شهر، از شرق با شهرستان فریدن و از غرب با استان لرستان و شهرستان الیگودرز هم‌مرز است (شکل ۱).

شکل (۱) موقعیت جغرافیایی ناحیه مورد مطالعه

Figure (1) Geographical location of the study area

یافته‌های پژوهش

– یافته‌های توصیفی

از کل نمونه مورد مطالعه ۷/۹ درصد در روستای بتلیجه، ۱۲/۱ درصد داشکسن، ۱۷/۶ درصد قره بلطاق، ۲۳/۱ درصد قائم‌آباد و ۳۹/۳ درصد در روستای بلطاق سکونت داشته‌اند. به لحاظ جنسیت، ۱۹/۷ درصد زن و ۸۰/۳ درصد مرد بوده‌اند. ۸۰/۷ درصد متأهل، ۱۵/۵ درصد مجرد و ۳/۸ درصد سایر موارد (مطلقه و ...) را ذکر کرده‌اند. رده سنی ۷/۶ درصد ۱۵ تا ۲۵ ساله، ۱۴/۸ درصد ۲۶ تا ۳۵ ساله، ۲۰/۷ درصد ۳۶ تا ۴۵ ساله، ۱۷/۲ درصد ۴۶ تا ۵۵ ساله و ۲۱/۷ درصد ۵۶ تا ۶۵ ساله و ۱۷/۹ درصد بیشتر از ۶۵ سال بوده است. از کل نمونه ۱۲/۱ درصد بی‌سواد، ۷۴/۲ درصد ابتدایی تا دیپلم و تنها ۱۲/۸ درصد دارای تحصیلات دانشگاهی و ۱ درصد نیز حوزوی بودند. ۲۷/۹ درصد خانوارها ۱ یا ۲ نفر، ۵۰/۷ درصد ۳ تا ۴ و ۲۱/۴ درصد ۵ نفر و بیشتر عضو داشته‌اند (جدول ۲).

به لحاظ وضعیت اشتغال ۵۳/۱ درصد شاغل و ۴۶/۹ درصد غیرشاغل بوده‌اند. به لحاظ نوع فعالیت ۳۱/۷ درصد کشاورز، ۵/۲ درصد باغدار، ۸/۶ درصد دامدار، ۹/۷ درصد کارمند، ۱۲/۸ درصد خانه‌دار، ۵/۵ درصد دانشجو، ۲۶/۲ درصد بازنشسته و ۰/۳ درصد سرباز بودند. درصد بازنشستگان نیز معنادار و قابل تأمل است. از حیث میزان درآمد ۴۰/۷ درصد درآمدی کمتر از ۵ میلیون تومان، ۲۱ درصد ۵ تا ۷ میلیون، ۲۳/۵ درصد ۷ تا ۱۰ میلیون و ۱۴/۸ درصد بیش از ۱۰ میلیون تومان را ذکر کرده‌اند. به لحاظ مدت زمان مهاجرت به روستا ۱۵/۹ درصد کمتر از یک سال، ۳۰ درصد ۱ تا ۳ سال، ۲۰/۷ درصد ۳ تا ۵ سال، ۱۳/۸ درصد ۵ تا ۱۰ سال و ۱۹/۷ درصد بیش از ۱۰ سال را بیان داشتند. بیش از ۶۶ درصد از افراد در کمتر از ۵ سال اخیر به روستا مهاجرت کردند و این وضعیت از یک طرف، به دلیل وجود مشکلات در شهرها و از طرفی دیگر، بهبود وضعیت روستاها را نشان می‌دهد. علاوه بر این، ضرورت توجه به این روند افزایشی در برنامه‌های آتی روستاها امری اجتناب‌ناپذیر است.

به لحاظ رضایت‌مندی از مهاجرت به روستا، ۱۴/۸ درصد گزینه خیلی زیاد، ۳۰/۳ درصد زیاد، ۳۳/۴ درصد متوسط، ۱۳/۸ درصد کم و تنها ۷/۲ درصد رضایت خیلی کم را ذکر کردند. در مجموع، ۷۸/۵ درصد رضایت متوسط به بالا داشتند و این امر در تداوم مهاجرت معکوس مؤثر خواهد بود. در خصوص دلایل انتخاب این روستاها ۳۳/۱ درصد زادگاه بودن، ۹ درصد تفریحی و استراحتگاهی، ۷/۶ درصد شرایط آب‌وهوایی، ۵/۹ درصد شرایط نامناسب کار در شهر و بهتر در روستا و مابقی سایر موارد را ذکر کرده‌اند. در واقع، نه تنها موضوع مهاجرت معکوس، از نوع برگشتی آن در این منطقه نمایان‌تر است. نکته مهم دیگر در یافته‌های توصیفی اینکه ۷۶/۶ درصد بیان داشتند که برخی از دوستان و اقوامشان نیز به روستا مهاجرت کردند. به علاوه، از کل پاسخگویان ۶۲/۱ درصد به صورت دائمی و ۳۷/۹ درصد فصلی و موقت در روستا ساکن شده‌اند (جدول ۲).

جدول (۲) آمار توصیفی ویژگی‌های نمونه

Table (2) Descriptive statistics of sample characteristic

ویژگی افراد نمونه	طبقات	فراوانی	درصد	ویژگی افراد نمونه	طبقات	فراوانی	درصد
جنسیت	مرد	۲۳۳	۸۰/۳	تاهل*	متاهل	۲۳۴	۸۰/۷
	زن	۵۷	۱۹/۷		سایر	۱۱	۳/۸
سن* (سال)	۵۶-۶۵	۶۳	۲۱/۷	تحصیلات*	دیپلم و پایین‌تر از آن	۲۱۵	۷۴/۲
	۱۵-۲۵	۲۲	۷/۶		حوزوی	۳	۰/۱
تعداد اعضای خانوار* (نفر)	۳-۴	۱۴۷	۵۰/۷	درآمد*	کمتر از ۵ (میلیون تومان)	۱۱۸	۴۰/۷
	بیش از ۵	۶۲	۲۱/۴		۷-۱۰ (میلیون تومان)	۶۸	۲۳/۴
فعالیت	شاغل	۱۵۴	۵۳/۱	مدت مهاجرت* (برگشت)	۳-۱ سال	۸۷	۳۰
	غیرشاغل	۱۳۶	۴۶/۹		۵-۱۰ سال	۴۰	۱۳/۸
دلیل انتخاب این روستا*	زادگاه	۹۶	۳۳/۱	وضعیت سکونت	دائم	۱۸۰	۶۲/۱
	کار	۱۷	۵/۹		موقت/فصلی	۱۱۰	۳۷/۹

* تنها طبقات با فراوانی بیشینه و کمینه (Max-Min) آمده است.

یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

براساس یافته‌های توصیفی (جدول ۳) مهم‌ترین علت مهاجرت معکوس به نواحی روستایی شهرستان بوئین و میاندشت از دیدگاه پاسخگویان، کالبدی-محیطی با میانگین ۴۰/۱۴ است.

جدول (۳) آمار توصیفی علل اصلی مهاجرت معکوس از نظر پاسخگویان

Table (3) Descriptive statistics of the main causes of reverse migration according to respondents

علل اصلی	میانگین	انحراف معیار	واریانس	چولگی	کشیدگی
علل کالبدی	۴۰/۱۴	۷/۳۴	۵۳/۸۶	-۰/۳۶	۰/۲۸
علل اقتصادی	۳۷/۴۴	۷/۹۲	۶۲/۷۸	۰/۱۳	-۰/۳۷
علل اجتماعی	۳۸/۲۶	۶/۰۸	۳۷/۰۲	۰/۰۷	۰/۳۰

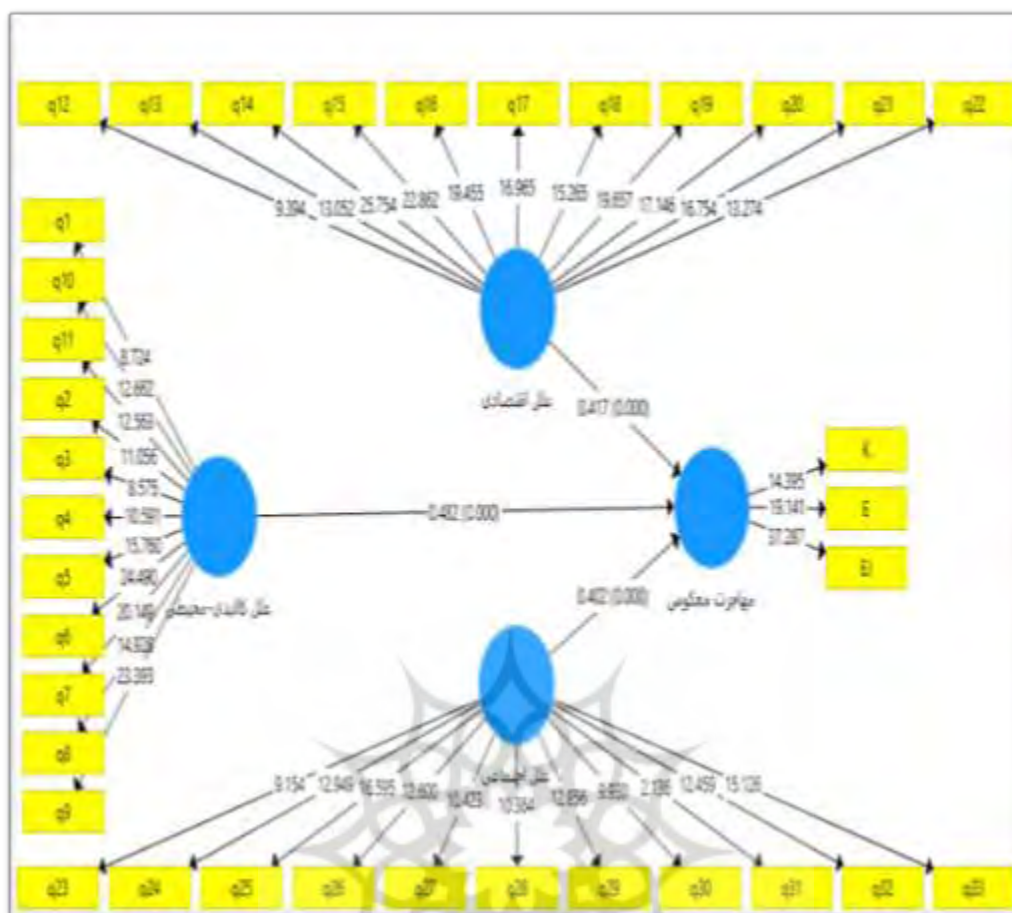
یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

در بعد محیطی-کالبدی، مؤلفه‌های آلودگی‌های شهر، آب‌وهوای سالم، چشم‌اندازهای طبیعی و نبود آلودگی در روستا به ترتیب با (۳/۹۲)، (۳/۸۸) و (۳/۸۱) بیشترین میانگین و در مقابل امکان تأمین مصالح ساختمانی مناسب، مقاوم و در دسترس (۳/۳۹) و نقشه‌های نوین (۳/۵۱) کمترین میانگین را داشته‌اند. در بعد اقتصادی مؤلفه قیمت مناسب زمین و مسکن (۳/۸۷) و پایین بودن هزینه زندگی بیشترین میانگین (۳/۷۸) و در مقابل، حمایت دولت از اقتصاد روستایی (۳/۱۷)، وضعیت رفاهی و مالی مناسب مهاجران (۳/۱۸) و امنیت شغلی و درآمد (۳/۱۹) کمترین میانگین را دارا بوده‌اند. در بعد اجتماعی مؤلفه‌های مناسبات خویشاوندی (میانگین ۳/۹۲) حس تعلق مکانی (۳/۹۰) امنیت اجتماعی (۳/۷۴) و بازنشستگی و فراغت شغلی (۳/۷۳) به ترتیب بیشترین و در مقابل بروز مسائل خانوادگی (۱/۸۲) کمترین میزان بوده‌اند.

- یافته‌های استنباطی

تحلیل عاملی تأییدی مؤلفه‌های علل مهاجرت معکوس در نواحی روستایی

نتایج تحلیل عاملی علل مهاجرت معکوس (شکل ۲ و جدول ۴) نشان‌دهنده آن است که بارهای عاملی استاندارد شده در تمام موارد در سطح معنی‌داری ۰/۰۵ معنادار است. به عبارت دیگر علل مورد بررسی بر مهاجرت معکوس اثر داشته‌اند. ضریب پایایی ترکیبی برای تمامی سازه‌ها بزرگ‌تر از ۰/۶ است. AVE^۱ برای همه سازه‌ها بیشتر از ۰/۵ است و در نتیجه روایی همگرایی تأیید می‌شود. نتایج ضریب مسیر علل اصلی مهاجرت معکوس نشان‌دهنده تأثیر ۴۰ درصدی علل اجتماعی، ۴۱/۷ درصدی علل اقتصادی و ۴۸/۲ درصدی علل محیطی-کالبدی بر مهاجرت معکوس است.

شکل (۲) مدل معادلات ساختاری مورد بررسی در تحلیل عاملی تأییدی

Figure (2) Structural equation model examined in confirmatory factor analysis

جدول (۴) ضرایب مدل معادلات ساختاری در مهاجرت معکوس

Table (4) Structural equation model coefficients in reverse migration

سطح معنی داری	آماره تی	انحراف استاندارد	ضریب مسیر	تأثیر مؤلفه‌ها
۰/۰۰۰۰	۱۶/۰۳۴	۰/۰۲۵	۰/۴۰۲	علل اجتماعی - مهاجرت معکوس
۰/۰۰۰۰	۱۹/۰۱۳	۰/۰۲۲	۰/۴۱۷	علل اقتصادی - مهاجرت معکوس
۰/۰۰۰۰	۲۲/۲۳۱	۰/۰۲۲	۰/۴۸۲	علل کالبدی-محیطی - مهاجرت معکوس

یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

نتایج آزمون فریدمن با میزان کای اسکور ۳۵/۰۰۴، سطح معناداری ۰/۰۰۰ و امتیاز میانگین کالبدی، اجتماعی، اقتصادی به ترتیب ۲/۲۵، ۱/۹۷ و ۱/۷۸ نیز برای رتبه‌بندی علل اصلی مهاجرت معکوس نشان‌دهنده آن است که علل محیطی-کالبدی رتبه اول و علل اجتماعی در رتبه آخر قرار دارد. به علاوه، نتایج نشان از آن داشت که مؤلفه آلودگی محیطی شهر با امتیاز ۶/۸۴، رتبه ۱ در مؤلفه‌های کالبدی، قیمت پایین‌تر زمین و مسکن و هزینه زندگی به ترتیب با امتیاز ۷/۳۸ و ۷/۱۵، رتبه برتر مؤلفه‌های اقتصادی و مناسبات خویشاوندی با امتیاز ۷/۲۶، رتبه برتر اجتماعی بوده‌اند.

پیامدهای «مثبت» و «منفی» مهاجرت معکوس به نواحی روستایی

در راستای بررسی پیامدهای مهاجرت معکوس به نواحی روستایی ابتدا از آزمون کولموگروف-اسمیرنف برای تبیین نرمال بودن توزیع فراوانی نمونه استفاده شده و نتایج آن برای تمام موارد نرمال بوده است. به عبارت دیگر معنی‌داری متغیرها از سطح $\alpha=0/05$ بیشتر است. اثرات منفی کالبدی، اقتصادی و اجتماعی به ترتیب با سطح معناداری ۰/۳۵۶، ۰/۷۹۹، ۰/۰۷۰ و اثرات مثبت کالبدی، اقتصادی، اجتماعی نیز به ترتیب با ۰/۱۴۰، ۰/۶۷۰، ۰/۰۷۸ است. بر این اساس از آزمون تی تک نمونه‌ای برای بررسی پیامدهای مهاجرت معکوس به نواحی روستایی شهرستان بویین و میان دشت استفاده شده است.

نتایج آزمون تی مستقل برای کل متغیرهای مهاجرت معکوس در جدول (۵) ارائه شده است. با توجه به سطح معناداری ۰/۰۰۰ برای تمام ابعاد و کران بالا و پایین مثبت وجود اثرات مثبت و منفی مهاجرت معکوس بر نواحی روستایی تأیید می‌شود. بررسی میانگین پیامدهای مثبت و منفی نیز نشان‌دهنده آن است که میانگین اثرات منفی کالبدی ۲۹/۸۶، اقتصادی ۱۴/۰۹ و اجتماعی ۲۰/۹۰ است؛ همچنین میانگین اثرات مثبت کالبدی ۱۴/۳۸، اقتصادی ۲۴/۶۸ و اجتماعی ۳۰/۱۳ است؛ بنابراین بیشترین میانگین‌ها به ترتیب مربوط اثرات منفی کالبدی و مثبت اجتماعی است.

جدول (۵) نتایج آزمون تی مستقل برای پیامدهای (مثبت و منفی) مهاجرت معکوس

Table (5) Independent t-test results for the consequences (positive and negative) of reverse migration

فاصله اطمینان ۹۵ درصد		میانگین	سطح معنی‌داری	درجه آزادی	آماره تی	متغیرها
کران بالا	کران پایین					
۳۰/۵۳	۲۹/۱۹	۲۹/۸۵۹	۰/۰۰۰	۲۸۹	۸۷/۴۲۹	اثرات منفی کالبدی
۱۴/۳۸	۱۳/۸۰	۱۴/۰۹۰	۰/۰۰۰	۲۸۹	۹۴/۶۸۹	اثرات منفی اقتصادی
۲۱/۳۴	۲۰/۴۶	۲۰/۹۰۰	۰/۰۰۰	۲۸۹	۹۳/۸۹۹	اثرات منفی اجتماعی
۱۴/۷۵	۱۴/۰۲	۱۴/۳۸۳	۰/۰۰۰	۲۸۹	۷۷/۱۵۴	اثرات مثبت کالبدی
۲۵/۲۹	۲۴/۰۸	۲۴/۶۸۳	۰/۰۰۰	۲۸۹	۸۰/۴۴۲	اثرات مثبت اقتصادی
۳۰/۸۱	۲۹/۴۶	۳۰/۱۳۱	۰/۰۰۰	۲۸۹	۸۷/۹۰۴	اثرات مثبت اجتماعی

یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

- بررسی گویه‌های مختلف پیامدهای محیطی-کالبدی مهاجرت معکوس

بر اساس نتایج آزمون t تک نمونه‌ای برای پیامدهای «منفی»، مؤلفه‌های تخریب و تغییر کاربری اراضی کشاورزی، تغییر چشم‌اندازهای طبیعی، ایجاد انواع آلودگی محیطی، تغییر و تخریب بافت سنتی و تاریخی، تراکم و توسعه ناهمگون فیزیکی، ناهماهنگی معماری نوین و نیازهای معیشتی بیشتر از میانگین فرضی و در وضعیت «زیاد» ارزیابی شده‌اند. مؤلفه‌های قطعه‌قطعه شدن اراضی کشاورزی، تغییر در مصالح و استفاده از نقشه شهری و مصالح غیربومی در سطح «متوسط» و مؤلفه ساخت‌وسازها و آلودگی منابع نیز کمتر از میانگین و «ضعیف» ارزیابی شده‌اند؛ به علاوه، بین پیامدهای «مثبت»، مؤلفه بهبود شرایط بهداشتی و زیبایی روستا در وضعیت «زیاد» و احیای باغات و بازسازی مسکن در وضعیت اثر «کم» ارزیابی شده‌اند (جدول ۶).

جدول (۶) پیامدهای محیطی مهاجرت معکوس به نواحی روستایی

Table (6) Environmental consequences of reverse migration to rural areas

ارزیابی شاخص	Test Value= 3				مقدار T	شاخص های محیطی - کالبدی (منفی و مثبت)
	فاصله اطمینان ۹۵ درصد		میانگین	سطح معناداری		
	حد بالا	حد پایین				
زیاد	۳/۶۴	۳/۱۱	۳/۳۸	۰/۰۰۰	۲۵/۲۳۸	تخریب اراضی کشاورزی و تغییر کاربری
زیاد	۴/۲۵	۳/۶۶	۳/۹۶	۰/۰۰۰	۲۶/۳۳۶	تغییر چشم اندازهای طبیعی
کم	-۳/۶۳	-۳/۰۰	۳/۳۲	۰/۲۵۴	-۲۰/۸۱۹	ساخت و ساز و آلودگی منابع آب و خاک
متوسط	۳/۵۶	۲/۹۷	۳/۲۷	۰/۰۵۴	۲۱/۶۵۷	قطعه قطعه شدن اراضی کشاورزی
زیاد	۳/۲۳	۳/۸۸	۳/۵۶	۰/۰۰۰	۲۱/۷۷۴	ایجاد انواع آلودگی های محیطی
متوسط	۳/۱۰	۳/۵۹	۳/۳۵	۰/۰۶۷	۲۶/۹۶۹	استفاده از نقشه شهری و مصالح غیربومی
زیاد	۲/۸۳	۳/۴۱	۳/۱۲	۰/۰۰۰	۲۱/۳۹۴	تغییر و تخریب بافت سنتی و تاریخی
زیاد	۳/۵۵	۲/۹۰	۳/۲۳	۰/۰۰۰	۱۹/۶۴۲	تراکم و توسعه ناهمگون بافت فیزیکی روستا
زیاد	۳/۵۰	۲/۹۱	۳/۲۱	۰/۰۰۰	۲۱/۶۰۳	ناهماهنگی معماری نوین و نیازهای معیشتی
زیاد	۳/۵۴	۲/۹۳	۳/۲۴	۰/۰۰۰	۲۱/۲۴۶	فضاسازی و بهبود زیبایی بافت روستا
کم	۳/۵۵	-۲/۹۴	۳/۲۵	۰/۲۱۰	-۱۳/۰۱۶	تعمیر و بازسازی مسکن
کم	-۳/۵۱	-۲/۹۰	۳/۲۱	۰/۱۸۹	-۱۰/۹۴۲	احیا باغها

یافته های پژوهش، ۱۴۰۱

- بررسی گویه های مختلف پیامدهای اجتماعی مهاجرت معکوس

نتایج آزمون t تک نمونه ای نشان دهنده آن است که مؤلفه های «منفی»: ایجاد اختلاف بر سر مالکیت زمین، زیاد کردن انتظارات مردم از دولت و کاهش مشارکت محلی، تغییر در پوشش و حجاب افراد، رواج فرهنگ مصرف گرایی بیشتر از میانگین و در وضعیت «زیاد» ارزیابی شده اند. مؤلفه تغییر در ترکیب جمعیت و افزایش افراد مسن در سطح «متوسط» و مؤلفه تغییر در فرهنگ و آداب و رسوم روستا حاکی از تأثیر «ضعیف» است؛ زیرا حد فاصله دامنه پایین و بالای آن به صورت منفی نیز بوده است.

همچنین مؤلفه های «مثبت»: امید به بهبود شرایط در وضعیت «زیاد»، افزایش مشارکت و همکاری «متوسط» و رواج سبک زندگی سالم، ارتقای شاخص های بهداشتی و آموزشی، ارتقای ارتباط و آگاهی اجتماعی با وضعیت تأثیر «کم» ارزیابی شده اند (جدول ۷).

جدول (۷) پیامدهای اجتماعی مهاجرت معکوس به نواحی روستایی

Table (7) Social consequences of reverse migration to rural area

ارزیابی شاخص	Test Value= 3				مقدار T	شاخص‌های اجتماعی (منفی و مثبت)
	فاصله اطمینان ۹۵ درصد		میانگین	سطح معناداری		
	حد بالا	حد پایین				
زیاد	۳/۴۰	۲/۷۵	۳/۰۸	(**)/۰/۰۰۰	۱۸/۷۴۲	ایجاد اختلاف بر سر مالکیت زمین
زیاد	۳/۵۳	۲/۹۴	۳/۲۴	(**)/۰/۰۰۰	۲۱/۸۲۲	افزایش انتظار مردم از دولت و کاهش مشارکت محلی
کم	-۳/۳۶	-۲/۸۷	۳/۱۲	(ns)/۰/۱۶۸	-۲۵/۱۳۳	تغییر در فرهنگ و آداب و رسوم روستا
زیاد	۳/۱۵	۲/۵۴	۲/۸۵	(**)/۰/۰۰۴	۱۸/۸۳۲	تغییر در پوشش و نوع حجاب افراد
زیاد	۳/۵۶	۳/۰۵	۳/۳۱	(**)/۰/۰۰۰	۲۵/۴۵۵	رواج فرهنگ مصرف‌گرایی
متوسط	۳/۳۳	-۲/۷۰	۳/۰۲	(*)/۰/۰۶۲	۱۹/۲۳۸	تغییر در ترکیب جمعیت و افزایش افراد مسن
زیاد	۳/۵۵	۲/۹۲	۳/۲۴	(**)/۰/۰۰۸	۲۰/۶۲۸	امیدواری به بهبود شرایط
کم	-۳/۵۵	-۲/۹۰	۳/۲۳	(ns)/۰/۱۰۱	-۲۴/۶۲۸	رواج سبک زندگی سالم
کم	-۳/۷۶	-۳/۱۱	۳/۴۴	(ns)/۰/۱۱۲	-۲۷/۱۲۰	ارتقای شاخص‌های بهداشتی و آموزشی
کم	-۳/۶۱	-۳/۰۴	۳/۳۳	(ns)/۰/۱۰۷	-۲۶/۰۷۹	ارتقای ارتباط و آگاهی اجتماعی
متوسط	۳/۳۹	-۲/۷۸	۳/۰۹	(**)/۰/۰۳۹	۲۰/۰۰۵	افزایش مشارکت و همکاری
کم	-۳/۳۸	-۳/۴۱	۳/۲۲	(ns)/۰/۰۸۹	-۲۷/۹۰۷	افزایش تفریح و گذران اوقات فراغت
کم	-۳/۴۹	-۳/۱۵	۳/۳۲	(ns)/۰/۰۶۸	-۲۵/۵۳۲	افزایش امنیت اجتماعی
کم	-۳/۵۲	-۳/۳۴	۳/۴۳	(ns)/۰/۱۲۱	-۲۸/۷۸۵	رشد و توسعه و تغییرات مثبت اجتماعی

ns نبود معناداری (ضعیف) (***) معناداری در سطح ۹۹ درصد (زیاد) (*) معناداری تا سطح ۹۵ درصد (متوسط)

یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

- بررسی گویه‌های مختلف پیامدهای اقتصادی مهاجرت معکوس

نتایج آزمون t تک نمونه‌ای نشان‌دهنده آن است که مؤلفه‌های اقتصادی از قبیل افزایش قیمت زمین و مسکن (پیامد منفی)، فرصت‌های شغلی، تولید و رونق اقتصادی و توسعه زیرساخت‌ها (پیامد مثبت) در وضعیت تأثیر «زیاد» ارزیابی شده‌اند. به علاوه، برخی مؤلفه‌های منفی همچون تبدیل اقتصاد تولیدی به مصرفی، بنگاه‌داری مسکن، کاهش ظرفیت‌های تولید و پیامدهای مثبت استفاده از فنون جدید کشاورزی با توجه به دامنه پایین و بالای منفی، «ضعیف» ارزیابی شده‌اند. توسعه زیرساخت‌ها نیز به‌عنوان یکی از پیامدهای مثبت در حد «متوسط» است (جدول ۸).

جدول (۸) پیامدهای اقتصادی مهاجرت معکوس به نواحی روستایی

Table (8) Economic consequences of reverse migration to rural areas

ارزیابی شاخص	Test Value= 3					شاخص های اقتصادی
	فاصله اطمینان ۹۵ درصد		میانگین	سطح معناداری	مقدار T	
	حد بالا	حد پایین				
زیاد	۳/۴۰	۲/۷۵	۳/۳۰	(**)/۰/۰۰۰	۲۴/۹۶۰	افزایش قیمت زمین و مسکن
کم	-۳/۵۳	-۲/۹۴	۳/۳۲	(ns)/۰/۱۶۸	-۲۰/۹۰۲	تبدیل اقتصاد تولیدی به مصرفی
کم	-۳/۳۶	-۲/۸۷	۳/۰۷	(ns)/۰/۱۶۸	-۲۰/۹۵۴	بنگاه‌داری و افزایش مسکن
کم	-۳/۱۵	-۲/۵۴	۳/۴۲	(**)/۰/۰۰۴	-۲۰/۴۶۲	کاهش ظرفیت‌های تولیدی
زیاد	۳/۵۶	۳/۰۵	۳/۲۴	(**)/۰/۰۰۰	۲۲/۶۶۹	افزایش فرصت‌های شغلی
متوسط	۳/۳۳	-۲/۷۰	۳/۳۳	(*)/۰/۰۶۲	۲۰/۰۱۲	توسعه زیرساخت‌ها
زیاد	۲/۵۵	۲/۹۲	۳/۲۲	(**)/۰/۰۰۸	۲۰/۰۵۷	افزایش تولید و رونق اقتصادی
کم	-۳/۵۵	-۲/۹۰	۳/۴۵	(ns)/۰/۱۰۱	-۲۴/۵۹۸	استفاده از فنون جدید کشاورزی
کم	-۳/۴۲	-۲/۸۳	۳/۴۱	(ns)/۰/۰۸۶	-۲۰/۸۱۳	افزایش سرمایه‌گذاری
کم	-۳/۴۵	-۲/۷۸	۳/۱۶	(ns)/۰/۱۳۱	-۲۰/۷۶۵	افزایش رفاه روستائیان
کم	-۳/۲۶	-۲/۴۵	۳/۵۱	(ns)/۰/۰۸۴	-۲۰/۳۷۳	افزایش تقاضا برای محصولات محلی
کم	-۳/۶۴	-۲/۸۱	۳/۵۴	(ns)/۰/۰۹۱	-۲۴/۴۸۷	افزایش درآمدزایی دهیاری‌ها

ns نبود معناداری (ضعیف) (***) معناداری در سطح ۹۹ درصد (زیاد) (*) معناداری تا سطح ۹۵ درصد (متوسط) یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

- مقایسه عوامل مهاجرت معکوس بین روستاهای مختلف (تفاوت‌های مکانی - فضایی)

برای مقایسه عوامل مختلف در پنج روستای مورد بررسی از آزمون آنوا (آنالیز واریانس) استفاده شد. نتایج به دست آمده نشان‌دهنده آن بود که تنها بین روستای قره بلطاق و قائم‌آباد با سطح معناداری ۰/۰۰۲ در عوامل کالبدی تفاوت معناداری وجود دارد و بین روستاهای مختلف دیگر و عوامل گوناگون مهاجرت معکوس با توجه به سطح معناداری بیشتر از ۰/۰۵ تفاوت وجود ندارد (یادآور می‌شود، به دلیل حجم زیاد جداول مذکور و افزایش حجم مقاله از ارائه آنها خودداری شد).

همچنین نتایج نشان‌دهنده آن است که بین عوامل مهاجرت معکوس تنها میانگین عوامل کالبدی بین روستاها تفاوت معناداری دارد و سطح معنی‌داری آن برابر با ۰/۰۰۰ است؛ اما بین عوامل اقتصادی و اجتماعی این تفاوت معنادار نیست (جدول ۹).

جدول (۹) نتایج آزمون تحلیل واریانس مقایسه عوامل مهاجرت معکوس در روستاها

Table (9) Results of ANOVA comparing factors of reverse migration in villages

معنی داری	F	میانگین مجذورات	درجه آزادی	مجموع مجذورات		
۰/۰۰۰	۵/۳۸۵	۲۷۳/۴۴۴	۴/۰۰۰	۱۰۹۳/۷۷۴	بین گروهی	کالبدی- محیطی
		۵۰/۷۷۹	۲۸۵/۰۰۰	۱۴۴۷۲/۱۴۳	درون گروهی	
			۲۸۹/۰۰۰	۱۵۵۶۵/۹۱۷	مجموع	
۰/۴۸۰	۰/۸۷۵	۵۵/۰۰۲	۴/۰۰۰	۲۲۰/۰۰۸	بین گروهی	اقتصادی
		۶۲/۸۹۰	۲۸۵/۰۰۰	۱۷۹۲۳/۶۱۰	درون گروهی	
			۲۸۹/۰۰۰	۱۸۱۴۳/۶۱۷	مجموع	
۰/۰۶۰	۰/۷۳۲	۱۳۳/۱۰۹	۴/۰۰۰	۵۳۲/۴۳۵	بین گروهی	اجتماعی
		۳۵/۶۶۹	۲۸۵/۰۰۰	۱۰۱۶۵/۶۴۷	درون گروهی	
			۲۸۹/۰۰۰	۱۰۶۹۸/۰۸۳	مجموع	

یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

مقایسه پیامدهای مثبت مهاجرت معکوس در روستاهای مورد مطالعه (براساس آزمون آنالیز واریانس) نشان‌دهنده آن است که اثرات مثبت محیطی-کالبدی و اقتصادی در بین روستاهای مورد بررسی تفاوت معناداری ندارد. در زمینه اثرات اجتماعی بین روستاهای بتلیجه و داشکسن، بتلیجه و قائم‌آباد، داشکسن و قره بلطاق، داشکسن و بلطاق و قائم‌آباد و بلطاق تفاوت معناداری وجود دارد. مقایسه اثرات منفی مهاجرت معکوس نیز نشان از آن دارد که اثرات منفی محیطی-کالبدی بین روستای قره بلطاق و داشکسن و بلطاق و داشکسن دارای تفاوت معنادار است. اثرات منفی اقتصادی بین ۵ روستا تفاوت معناداری ندارد. در بین مؤلفه‌های اجتماعی بین دو روستای بلطاق و داشکسن و بلطاق و قائم‌آباد تفاوت معناداری وجود دارد (جدول ۱۰).

جدول (۱۰) نتایج آزمون تحلیل واریانس مقایسه اثرات مثبت و منفی مهاجرت معکوس در روستاها

Table (10) The results of ANOVA, comparing the positive and negative effects of reverse migration in villages

سطح معنی داری	F	میانگین مجذورات	درجه آزادی	مجموع مجذورات	اثرات	
۰/۱۵۷	۱/۶۷۱	۱۶/۶۸۴	۴	۶۶,۷۳۶	بین گروهی	کالبدی-محیطی (مثبت)
		۹/۹۸۵	۲۸۵	۲۸۴۵,۷۷۸	درون گروهی	
			۲۸۹	۲۹۱۲,۵۱۴	مجموع	
۰/۰۶۲	۲/۲۷۳	۶۰/۹۷۸	۴	۲۴۳,۹۱۳	بین گروهی	اقتصادی (مثبت)
		۲۶/۸۳۱	۲۸۵	۷۶۴۶,۹۰۱	درون گروهی	
			۲۸۹	۷۸۹۰,۸۱۴	مجموع	
۰/۰۰۰	۷/۶۹۳	۲۳۹/۹۰۰	۴	۹۵۹,۶۰۰	بین گروهی	اجتماعی (مثبت)
		۳۱/۱۸۴	۲۸۵	۸۸۸۷,۴۲۱	درون گروهی	
			۲۸۹	۹۸۴۷,۰۲۱	مجموع	

۰,۰۰۰	۵,۴۷۸	۱۷۴,۴۶۷	۴	۶۹۷,۸۶۹	بین گروهی	محیطی
		۳۱,۸۵۰	۲۸۵	۹۰۷۷,۳۳۴	درون گروهی	(منفی)
			۲۸۹	۹۷۷۵,۲۰۳	مجموع	
۰,۰۶۲	۲,۲۶۹	۱۴,۳۱۸	۴	۵۷,۲۷۰	بین گروهی	اقتصادی
		۶,۳۱۰	۲۸۵	۱۷۹۸,۳۹۹	درون گروهی	(منفی)
			۲۸۹	۱۸۵۵,۶۶۹	مجموع	
۰,۰۰۰	۷,۹۸۵	۱۰۴,۶۱۱	۴	۴۱۸,۴۴۵	بین گروهی	اجتماعی
		۱۳,۱۰۱	۲۸۵	۳۷۳۳,۶۵۵	درون گروهی	(منفی)
			۲۸۹	۴۱۵۲,۱۰۰	مجموع	

یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

مهاجرت و جابه‌جایی‌های جمعیت نشان‌دهنده پویایی زندگی انسان‌هاست. انسان‌هایی که در یک مکان جغرافیایی زمینه تلاش، تداوم زندگی و فعالیت اقتصادی و اجتماعی را برای خود محدود می‌دانند، اقدام به مهاجرت می‌کنند. پدیده‌ای که در تمامی کشورها و سرزمین‌ها وجود دارد و در عین حال، نوع و ماهیت آن ممکن است متفاوت باشد. آنچه در این فرآیند قابل تأمل است، جهت، چرایی و علل و از طرف دیگر، پیامدهای این پدیده اعم از منفی و مثبت برای مبدأ و مقصد است؛ بنابراین در این پژوهش به صورت مطالعه موردی به بررسی علل و پیامدهای مهاجرت معکوس (شهری- روستایی) در نواحی روستایی شهرستان بوئین و میان‌دشت توجه شده است. بدین منظور با توجه به گستردگی منطقه و پراکندگی سکونتگاه‌های روستایی، از ۵ دهستان این شهرستان تعداد ۵ روستا (هر دهستان ۱ روستا) - که براساس مطالعات میدانی و مصاحبه با مدیران محلی مشخص شد، بیشترین تعداد مهاجران معکوس و برگشتی را دارند- انتخاب شده‌اند و تعداد ۲۹۰ پرسشنامه تکمیل شده است. نتایج به دست آمده از آمار توصیفی و استنباطی (کولموگروف-اسمیرنوف، تحلیل عاملی، تی. مستقل، فریدمن، تحلیل واریانس) نشان‌دهنده آن بود که:

در بررسی ویژگی‌های فردی پاسخگویان از جمله درصدهای قابل تأمل درخصوص رده سنی (هم جوان و هم مسن که از یک سو نیازمند شغل، مسکن و از سوی دیگر خدمات ویژه خواهند بود)، تعداد اعضای خانوار (بیشترین درصد ۳ تا ۴ نفره است و نشان از مهاجرت خانوادگی دارد)، وضعیت فعالیت (بازگشت گسترده بازنشستگان)، مدت زمان برگشت (که بیش از ۶۶ درصد در ۵ سال اخیر بوده است و نشان از روند افزایشی دارد)، رضایت‌مندی از مهاجرت به روستا (نزدیک به ۸۰ درصد افراد رضایت متوسط به بالا دارند)، زادگاه بودن مقصد (مهاجرت از نوع برگشتی)، مهاجرت اقوام (تأثیر بر سایر اقوام و خویشان) و ... می‌طلبد که مدیران محلی و شهرستانی با نگاهی متفاوت برنامه‌ریزی‌های آتی شهرستان را تدوین و عملیاتی کنند. مقایسه نتایج مذکور با سایر پژوهش‌ها نشان از مشابهت همخوانی با یافته‌های ابراهیم‌زاده و همکاران (۱۳۹۸) تانگ و لو (۲۰۲۱) هیرونت و لیلور (۲۰۱۵) دارد؛ همچنین با نتایج استوکدال و کانتی (۲۰۱۴) به ویژه درخصوص سن مهاجران و علاقه جوانان به مهاجرت تفاوت وجود دارد و دلیل آن بر شرایط به نسبت نامناسب اقتصادی برای جوانان به لحاظ وضعیت اشتغال است.

بر اساس یافته‌های توصیفی مهم‌ترین علت مهاجرت، محیطی-کالبدی است. در این زمینه، مؤلفه‌های آلودگی‌های محیط شهری، آب‌وهوای سالم و چشم‌اندازهای طبیعی و نبود انواع آلودگی در روستا بیشترین میانگین را دارند. در واقع، تبعات ایجادشده از مهاجرت‌های گسترده روستا-شهری در دهه‌های گذشته امروزه خود دلیلی برای برگشت به روستاها شده است. در مقابل امکان تأمین مصالح ساختمانی مناسب، مقاوم و در دسترس و نقشه‌های نوین اگرچه میانگینی بیشتر از حد متوسط را داشته‌اند، در رده کم‌اهمیت‌ترین مؤلفه برای مهاجران بوده است. در بعد اقتصادی مؤلفه قیمت مناسب زمین و مسکن و پایین بودن هزینه‌های زندگی در روستا بیشترین میانگین‌ها را به خود اختصاص داده بود. این مورد نیز نقطه مقابل معضلات مسکن، اجاره‌بها و ... در شهر را نمایان می‌کند. البته تأثیر مهاجرت معکوس بر افزایش قیمت زمین روستایی را نمی‌توان نادیده گرفت که نارضایتی نسبی ساکنان را به همراه داشته است. در مقابل، حمایت دولت از اقتصاد روستایی کمترین میانگین را دارد. در بعد اجتماعی مؤلفه‌های مناسبات خویشاوندی، حس تعلق مکانی و امنیت اجتماعی و بازنشستگی بیشترین میزان و در مقابل بروز مسائل خانوادگی با میانگین (۱/۸۲) کمترین میزان بوده‌اند.

نتایج مدل معادلات ساختاری تحلیل عاملی نشان‌دهنده آن بود که ضریب مسیر علل اصلی بر مهاجرت معکوس تأثیر ۴۰ درصدی علل اجتماعی، ۴۱/۷ درصدی علل اقتصادی و ۴۸/۲ درصدی علل کالبدی-محیطی است. یافته‌های توصیفی نیز علل کالبدی-محیطی را با میانگین ۴۰/۱۴ به عنوان مهم‌ترین عامل تأیید می‌کند. این نتایج با پژوهش‌های ایزدی و همکاران (۱۴۰۰)، آذر و همکاران (۱۳۹۹)، ملکی و همکاران (۱۳۹۸) و خان و آروکیارچ (۲۰۲۱) که عامل اقتصادی را مهم‌ترین علل ذکر کرده‌اند، همخوانی ندارد. تفاوت‌های منطقه‌ای و ویژگی‌های طبیعی از یک‌طرف و معضلات شهرها و کلان‌شهرهایی که مبدأ مهاجران معکوس‌اند، در این زمینه اثرگذار است.

بررسی میانگین پیامدهای مثبت و منفی نیز نشان‌دهنده آن است که میانگین اثرات منفی کالبدی ۲۹/۸۶، اقتصادی ۱۴/۰۹، اجتماعی ۲۰/۹۰ است. به علاوه، میانگین اثرات مثبت کالبدی ۱۴/۳۸، اقتصادی ۲۴/۶۸ و اجتماعی ۳۰/۱۳ است؛ بنابراین بیشترین میانگین‌ها به ترتیب مربوط اثرات منفی کالبدی و مثبت اجتماعی است که این نتایج با پژوهش‌های یعقوبی و زبیدی (۱۳۹۷)، ابراهیمی (۱۳۹۵)، ونگ و فن (۲۰۰۶) همخوانی و مشابهت دارد.

نتایج تحلیل واریانس نشان‌دهنده آن بود که بین روستای قره بلطاق و قائم‌آباد در عوامل کالبدی مؤثر بر مهاجرت معکوس تفاوت معناداری وجود دارد و بین روستاهای مختلف دیگر تفاوت وجود ندارد. به عبارت دیگر علل، در سطح شهرستان به نسبت یکسان است. اثرات مثبت محیطی-کالبدی و اقتصادی نیز بین روستاها تفاوت معناداری ندارد؛ اما اثرات اجتماعی بین روستاها تفاوت دارند. بین روستای قره بلطاق و داشکسن و بلطاق و داشکسن در زمینه اثرات منفی محیطی-کالبدی تفاوت معنادار است. اثرات اجتماعی نیز بین دو روستای بلطاق و داشکسن و بلطاق و قائم‌آباد تفاوت معناداری دارد؛ اما اثرات منفی اقتصادی تفاوت معناداری ندارند.

مطابق با نتایج به دست آمده پیشنهادها زیر ارائه شده است:

با توجه به اینکه بیشترین دلیل مهاجرت از شهر به روستا شرایط آب‌وهوایی در روستا و شهر بوده، برنامه‌ریزی در راستای حفظ منابع طبیعی در روستاها یک ضرورت است. در راستای حفظ اراضی و جلوگیری از تغییر کاربری،

توجه بیشتر به مطالعات کالبدی و اجرای دقیق طرح‌های هادی روستایی مدنظر قرار گیرد. حمایت‌های محدود دولت که از اولویت‌های نهایی مهاجران برای برگشت به روستا بوده است، ضرورت تقویت نهادهای مربوطه و برنامه‌های اجرایی را می‌طلبد. برگشت بازنشستگان و درصد زیاد آنها در بین مهاجران معکوس که تعادل رده‌های سنی روستایی را تغییر می‌دهد هم یک مزیت توسعه‌ای برای روستاست و هم جبران امکانات و خدمات قابل‌ارائه به این قشر و روستائیان را بیشتر گوشزد می‌کند.

منابع و مأخذ

- ابراهیم‌زاده آسمین و همکاران (۱۳۹۸) مهاجرت معکوس روستایی با تغییر سبک زندگی شهری، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیا انسانی، دوره ۱۲، شماره ۱، صص ۱۸۶ - ۱۶۹.
- ابراهیمی، اسماعیل (۱۳۹۵) تبیین جایگاه مهاجرت معکوس در بازساخت روستاهای شمال استان اردبیل، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیا انسانی، دوره ۸، شماره ۴، صص ۱۹۲ - ۱۷۲.
- افراخته، حسن و همکاران (۱۳۹۵) اثرات مکانی فضایی مهاجرت بازگشتی در شهرستان میاندوآب، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، دوره ۵، شماره ۱، صص ۹۸ - ۸۳.
- امان پور، سعید (۱۳۹۷) شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری مهاجرت برگشتی موردشناسی: بخش مرکزی شهرستان دزفول، جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، دوره ۸، شماره ۲۹، صص ۶۰ - ۳۷.
- امان پور، سعید و همکاران (۱۴۰۰) سنجش متغیرهای اثرگذار بر شکل‌گیری مهاجرت معکوس در نواحی روستایی (بخش مرکزی شهرستان دزفول)، نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، دوره ۱۳، شماره ۴، صص ۲۴۵ - ۲۲۳.
- ایزدی، علی و همکاران (۱۴۰۰) بررسی پیامدهای کشت زعفران در مهاجرت معکوس روستائیان (مورد مطالعه: روستاهای دهستان رشتخوار)، مجله توسعه محلی (روستا - شهری)، دوره ۱۳، شماره ۱، صص ۲۸۳ - ۲۵۳.
- آذر، علی و همکاران (۱۳۹۹)، بررسی عوامل مؤثر در مهاجرت معکوس از کلان‌شهر تبریز به نواحی پیرا شهری و روستایی الحاقی، نشریه علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی، دوره ۲۴، شماره ۷۴، صص ۴۱ - ۲۹.
- تقوی، فاطمه و همکاران (۱۳۹۶) مطالعه تطبیقی رویکرد کالبدی - فضایی و سیاست‌های مرتبط با آن در برنامه‌های توسعه روستایی طی دو دهه اخیر (مورد مطالعه: شهرستان قائم‌شهر مازندران)، جغرافیا و توسعه، شماره ۴۷، صص ۲۳۰ - ۲۱۳.
- ربانی، رسول و همکاران (۱۳۹۰) بررسی علل انگیزه‌های مهاجرت معکوس و تأثیر آن بر توسعه اجتماعی و اقتصادی مطالعه موردی: مهاجران روستانشین شهرهای تنکابن و رامسر، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، دوره ۲، شماره ۵، صص ۱۰۸ - ۸۳.
- شایان، حمید و همکاران (۱۴۰۰) تحلیل مقایسه‌ای مهاجرت معکوس (شهری - روستایی) ایران در مقیاس استانی، فصلنامه روستا و توسعه پایدار فضا، دوره ۲، شماره ۳، صص ۱۸ - ۱.

- طاهری، محسن و همکاران (۱۳۹۹) تبیین نقش مهاجرت‌های معکوس در توسعه اقتصادی - اجتماعی سکونتگاه‌های روستایی (مورد مطالعه: روستاهای منطقه ۱۹)، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، دوره ۱۲، شماره ۴، صص ۹۲ - ۷۵.
- علی بابایی، مجتبی و جمعه پور، محمود (۱۳۹۵) فرآیند و الگوی مهاجرت معکوس روستایی و عوامل مؤثر بر آن (مطالعه موردی: دهستان حاجیلو - شهرستان کبودرآهنگ)، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، دوره ۵، شماره ۴، صص ۱۰۵ - ۹۱.
- عمید، حسن (۱۳۶۳) فرهنگ عمید، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، تهران.
- فیاض، زهرا و همکاران (۱۳۹۸) تحلیل ظرفیت زیست‌بوم شهرستان سمیرم در راستای برنامه‌ریزی مهاجرت معکوس، پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، دوره ۹، شماره ۱، صص ۱۱۲ - ۹۱.
- قاسمی اردهایی، علی و ثوابی، حمیده (۱۳۹۸) انگیزه‌ها و اثرات مهاجرت برگشتی در تحولات و توسعه اقتصادی - اجتماعی روستاها (مطالعه موردی: شهرستان اهر)، فصلنامه فضای جغرافیایی، دوره ۱۹، شماره ۶۷، صص ۲۲۵ - ۱۹۹.
- محمدی، احمد و جعفری، مصطفی (۱۳۹۸) بررسی تأثیر مهاجرت بین‌المللی، مهاجرت‌پذیری و شاخص توسعه انسانی بر رشد اقتصادی (مورد مطالعه: کشور افغانستان)، فصلنامه کاتب، دوره ۶، شماره ۱۳، صص ۱۲۲ - ۱۰۳.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵) سرشماری عمومی نفوس و مسکن.
- ملکی، زهرا و همکاران (۱۳۹۸) اثرات و پیامدهای مهاجرت معکوس در تحولات محیطی - اکولوژیکی و کالبدی روستاهای ساحلی شهرستان رشت، نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، دوره ۱۲، شماره ۱، صص ۶۵۶ - ۶۳۵.
- مهاجرانی، علی اصغر و روستا، زهرا (۱۳۹۳) بررسی مهاجرت معکوس و تأثیر آن بر توسعه اقتصادی، اجتماعی و تغییرات فرهنگی و سیاسی در روستاهای شهرستان‌های تنکابن و رامسر واقع در استان مازندران (۱۳۹۰ - ۱۳۸۵)، مطالعات جامعه‌شناختی شهری، دوره ۵، شماره ۱۳، صص ۱۹۴ - ۱۶۷.
- مؤمنی، احمد و همکاران (۱۴۰۰) عوامل مؤثر بر رشد مهاجرت معکوس در سکونتگاه‌های پیراشهری نجف‌آباد، مجله توسعه فضاهای پیراشهری، دوره ۳، شماره ۱، صص ۱۹۸ - ۱۸۳.
- میرفلاح نصیری، نعمت‌الله و همکاران (۱۳۹۵) آیا مهاجرت معکوس در کشور در حال تحقق است، دو ماهنامه تحلیلی پژوهشی آمار، شماره ۴، صص ۲۰ - ۱۴.
- نویخت، رضا و همکاران (۱۳۹۶) علل و تعیین‌کننده‌های مهاجرت برگشتی در ایران طی دوره ۹۰ - ۱۳۸۵، فصلنامه مطالعات جمعیتی، دوره ۳، شماره ۱، صص ۲۰۹ - ۱۸۳.
- یعقوبی، جعفر و زبیدی، طاهره (۱۳۹۷) بررسی انگیزه‌های مهاجرت معکوس و پیامدهای آن در روستاهای شهرستان ایجرود - استان زنجان، پژوهش‌های روستایی، دوره ۹، شماره ۲، صص ۲۰۹ - ۱۹۶.

- Babi, Moses. Guogping, Xiong. Ladu, John (2017) **Causes and consequences of rural-urban migration: The case of Juba Metropolitan, Republic of South Sudan**, Earth and Environmental Science 81 (2017) 012130, 1-8.
- Behera, M. Mishra S and Behera, A R (2021) **The COVID-19-Led Reverse Migration on Labour Supply in Rural Economy: Challenges, Opportunities and Road Ahead in Odisha**, The Indian Economic Journal 69(3) 392 –409.
- Delango, M W (2019) **The Causes and Consequences of Rural-urban Migration: The Case of Wolaita Sodo Town Merhal Sub-City**, Budapest International Research and Critics Institute- Journal (BIRCI-Journal) Volume 2, No 4, Page: 99-114.
- Gnana, S.R (2022) **Why should people leave their villages and migrate to cities?** Research Gate, 1-14. DOI:10.13140/RG.2.2.17113.60007.
- Kahsai, M., and P. Schaeffer (2009) **Deconcentration, counter-urbanization or trend reversal?** Regional Research Institute, West Virginia University
- Khan. A. Arokkiaraj, H (2021) **Challenges of reverse migration in India: a comparative study of internal and international migrant workers in the post-COVID economy**. Comparative Migration Studies p: 1-19... <https://doi.org/10.1186/s40878-021-00260-2>
- Liu, J (2022) **Childhood and rural to urban migration in China: A tale of three villages**, Children & Society, <https://doi.org/10.1111/chso.12666>, 1-16.
- Martin, R. and Radu, D. (2012). **Return migration: The Experience of Eastern Europe**, International Migration, 50 (6), 109-128.
- Mlambo, V (2018) **An overview of rural-urban migration in South Africa: its causes and implications**. (Archives of Business Research)– Vol.6. No.4. 63-70.
- Stockdale, A.; Catney, G (2014), **A life course perspective on urban-rural migration: the importance of the local context**, Population, Space and Place V 20 No. 1 pp. 83-98.
- Tong, W. Lo. K (2021) **Back to the Countryside: Rural Development and the Spatial Patterns of Population Migration in Zhejiang, China**. Agriculture, 11, 788. <https://doi.org/10.3390/agriculture11080788>
- Trask. B.S (2022) **Migration, Urbanization, and the Family Dimension**, UNITED NATIONS Department of Economic and Social, 1-95.
- Wang, H. (2013). **China's return migration and its impact on home development**. UN Chronicle, 50(3), 34 – 36.
- Wang, W. W., & Fan, C. C. (2006). **Success or failure: selectivity and reasons of return migration in Sichuan and Anhui, China**. Environment and Planning A, 38(5), 939-958.
- World Economic Forum, (2017) **Migration and Its Impact on Cities**, report, Switzerland, 1-172.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی